

HASAN ONAT'A GÖRE

İSLÂM MEZHEPLERİ VE MÜSLÜMANLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLER

-SORUNLAR VE ÖNERİLER-

Relations Between Islamic Sections and Muslims According to
Hasan Onat

-Problems and Suggestions-

Fatih TOPALOĐLU¹

Öz

İslâm mezhepleri, dinin anlaşılmasındaki farklılaşmalarla belirli fikirlerin ya da şahısların etrafında teşekkül eden, zamanla kurumsallaşarak Müslümanların din ve hayat anlayışlarını derinden etkileyen beşerî oluşumlardır. Ancak yüzyıllar geçtikçe taraftarlarınca dinin kendisi olarak algılanmaya başlanan mezhepler, siyasi etkenlerle birlikte geçmişten günümüze Müslümanlar arasında anlaşmazlıkların, husumetlerin, çatışmaların ve savaşların sebebi haline gelmiştir. Günümüzde de maalesef İslâm dünyasında Müslümanlar arasında ayrılıklar ve çatışmalar yoğun bir şekilde devam etmektedir.

Bu makalenin amacı, Hasan Onat'ın görüşleri çerçevesinde, İslâm mezhepleri ve Müslümanlar arasındaki ilişkilerde yaşanan sorunların sebeplerini incelemek ve problemlerin çözümü için yapılması gerekenler konusunda öneriler sunmaktır. Makaleye girişte İslâm mezhepleri, taraftarları ve Müslümanların mevcut durumu incelenecek, birinci bölümde

Abstract

Islamic sects are human-induced formations that have formed around certain ideas or individuals with the differentiation in the understanding of religion and have deeply influenced Muslims' understanding of religion and life by institutionalizing over time. However, over the centuries, the sects, which began to be perceived as religion by their supporters, have become the cause of disagreements, hostilities, conflicts and wars among Muslims from the past to the present, along with political factors. Unfortunately, today, divisions and conflicts continue intensely between Muslims in the Islamic world.

The aim of this article is to examine the causes of the problems experienced in the relations between Islamic sects and Muslims and to offer suggestions on what to do to solve the problems, within the framework of Hasan Onat's views. In the introduction to the article, the current

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelâm ve İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Denizli, Türkiye / e-posta: fatihtopaloglu@pau.edu.tr / ORCID ID: 0000-0001-7871-7640

genel hatlarıyla itikadî ve siyasi mezhepler ve Müslümanlar arasındaki ilişkilerin bozulmasına, ayrışma ve çatışmaya yol açan belli başlı sebepler ortaya konulacak, ikinci bölümde ise Onat'ın Müslümanlar arasındaki problemlerin çözümünü için sunduğu öneriler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hasan Onat, İslâm, Mezhep, Müslüman, İlişkiler.

situation of the Islamic sects, their adherents and Muslims will be examined, in the first part, the main reasons that led to the deterioration of the relations between religious and political sects and Muslims, separation and conflict will be presented, in the second part, Onat's suggestions for the solution of the problems between Islamic sects and Muslims will be evaluated.

Key Words: Hasan Onat, Islam, Sect, Muslim, Relations.

GİRİŞ

İslâm mezhepleri, dinin anlaşılmasında siyasi, içtimai, iktisadi, coğrafi, tarihî ve daha başka sebeplerle meydana gelen farklılaşmalarla belirli fikirlerin ya da şahısların etrafında teşekkül etmeye başlayan, zamanla sistemleşerek Müslümanların dini inanç, düşünce ve hayat anlayışlarını etkileyen, sadece dini hayatta değil sosyal hayatta da derin izler bırakarak varlığını devam ettiren ve din anlayışlarının zamanla kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan beşerî oluşumlardır.²

Din anlayışındaki farklılaşmanın bir neticesi olarak ortaya çıkan bu beşerî oluşumlar, yüzyıllar geçtikçe müntesipleri tarafından dinin kendisi olarak algılanmaya başlanmış ve mezheplere dair bu yaklaşım, geçmişten günümüze Müslümanlar arasında ayrılıklara, husumetlere, çatışmalara hatta savaşımlara yol açmıştır. İslâm Mezhepleri Tarihi, Müslümanların mezhepler arası ilişkilerinde yaşadığı iki ayrışmayı ibretimiz olarak ortaya koymaktadır: Birincisi, inanç ve gönül dünyalarını *tevhid* ilkesine göre şekillendiren, dini hayatlarını da vahye uygun olarak yaşayıp insanlık açısından âdeta zirveye yerleşen Müslümanlar; ikincisi, arzularını ve heveslerini veya mezheplerine dair her şeyi putlaştırarak insanlık sınırının gerisinde

² Hasan Onat, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", *İlahiyat Akademi Dergisi* 5 (2017), 23; a.mlf., "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", *1. Kur'an Sempozyumu Tebliğler-Müzakereler*, haz. Mehmet Akif Ersin vd. (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994), 415; a.mlf., "Mezhep Kavramı ve Mezheplerin Doğuş Sebepleri", *Oş İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2004), 7; a.mlf., *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003), 128.

kalan Müslümanlardır.³ Maalesef İslâm tarihinde ikinci gruba dâhil olanlar, Müslümanlar arasında yüzyıllardır din ve mezhep kaynaklı olarak devam edegelen derin ayrılıkların ortaya çıkmasında önemli rol oynamışlardır.

Günümüzde Müslümanlar arasında yaşanan bu derin ayrılıklar manzumesinin bariz örneklerine İslâm coğrafyasının hemen her yerinde çokça rastlanmaktadır. Maalesef Müslümanlar İslâm coğrafyasında özellikle son iki asırda yaşanan hadiselerin etkisiyle ciddi bir kimlik bunalımına sürüklenmekte, küresel boyutta etnik, dinsel ve mezhebi çatışması ihtimaliyle karşı karşıya kalmaktadır. Siyasi egemenliğin her şey anlamına geldiği düşünülerek din ve siyaset ayrılmaz bir bütün olarak görülmekte, din dili, tabiatı itibarıyla ayrıştırıcı olan siyasetin dili ile bütünleşince, Müslümanlar İslâm ortak paydasından iyice uzaklaşmaktadırlar. Böylece din, birleştirici ruhunu kaybetmeye, ayrıştırmaya ve ayrılıkçı duruşlara meşruiyet kazandırmaya başlamaktadır. Müslümanlar arasında yaşanan sorunların en temelinde cehaletin ve akli devre dışı bırakmanın yattığı, çözümün ise öncelikle din konusunda doğru bilgede ve özgür birey bilincinde yattığı maalesef görülmektedir.⁴

İslâm mezhepleri ve Müslümanlar arasındaki sorunların tamamıyla dini ve mezhebi farklılıklardan kaynaklandığını söylemek elbette mümkün değildir. İslâm dünyasında özellikle 20. yüzyılda meydana gelen savaşlar ve siyasi gelişmeler haritaların yeniden çizilmesine sebep olmuş, emperyalist Batı dünyası, sömürgecilik faaliyetlerini yürüttüğü İslâm coğrafyasının çeşitli bölgelerinden sadece maddi değil manevi yönden de büyük bir tahribatı arkasında bırakarak çekilmiştir. Ancak Türkiye'nin de dahil olduğu ve çoğunlukla Sünnî anlayışın hâkim bulunduğu İslâm ülkelerinde özellikle halk arasında Batı emperyalizmine, Batılılaşma ve Batılılaştırma faaliyetlerine karşı tepkilerin oluştuğu, milli motiflerin öne çıktığı, dini duygunun, kitle iletişim araçlarının da etkisiyle yeniden canlandığı ve farklı şekillerdeki tezahür ettiği, dinin anlaşılma biçimleriyle yeni oluşumların meydana geldiği görülmektedir.⁵ İslâm toplumlarındaki tüm bu gelişmelerin mezhepler arası ilişkilere olumlu yansması beklenirken maalesef özellikle Ortadoğu coğrafyasındaki İslâm ülkelerinin yöneticilerinin

³ Onat, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", 416

⁴ Hasan Onat, "Mezhep Sorununu Doğru Anlamak", *İslam'ın Hakikati ve Mezhep Sorunu*, ed. Mehmet Evkuran (Ankara: Anadolu İlahiyat Akademisi Yayınları, 2016), 97. Ayrıca bk. Sönmez Kutlu, *Güncel Dinî-Siyasî Meseleler Üzerine Yazılar* (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 268.

⁵ Hasan Onat, "Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu* (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 1993), 124.

Müslüman düşüncenin çok gerisinde kalarak mezhep mensupları arasındaki ayrılıkların derinleşmesi yönünde bir yönetim anlayışı sergilediklerine şahit olunmaktadır.

Son 30-40 yılda Irak, Suriye ve Ortadoğu'daki gelişmelere bakıldığında İslâm dünyasının çok ciddi ve sıkıntılı bir süreçten geçtiği, mezhep farklılıklarının körüklenerek İslâm toplumlarının kaos ve çatışmaya sürüklendiği, böylece başta Suriye ve Irak olmak üzere Müslümanların yaşadığı her yerde kan ve gözyaşının hâkim olduğu görülmektedir.⁶ Müslümanlar İslâm tarihinde mezhep çatışmalarını sıklıkla yaşamışlardır. Ancak yaşanan acılar genellikle yerelde kalmış, İslâm dünyasına topyekûn zarar verecek ve Müslümanların geleceğini karartacak kanayan bir yaraya dönüşmemiştir. Günümüzde ise İslâm dünyası bugüne kadar hiç görmediği bir tehlikeyle, kolayca yayılabilecek bir mezhep çatışması ihtimaliyle karşı karşıyadır. Suriye'de, Irak'ta, Bahreyn'de, Pakistan'da, Hindistan'da ve Afganistan'da mezhep çatışması fiilen devam etmektedir. Arap Baharı sonrası Ortadoğu ve Körfez bölgesinin bazı ülkeleri âdeta çatışmanın merkezi olmuş durumdadır. Yüzlerce insan, sırf farklı mezheplerden oldukları için veya mezhep temelli iktidar savaşları neticesinde hayatını kaybetmektedir.⁷

Bu noktada bir yanlış algıyı düzeltmek gerekir. Günümüzde bazı araştırmacılar, Ortadoğu'da ve diğer coğrafyalardaki Müslüman toplumlarda yaşanan şiddet eylemleri, iç çatışmalar ve savaşların Kur'an veya Hz. Peygamber'in mesajından kaynaklandığını iddia etmektedir. Ancak artmakta olan şiddet ve mezhep çatışmaları tüm yönleriyle incelendiğinde, doğrudan doğruya Kur'an veya Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu örneklikten kaynaklanmadığı, şiddetin, tarafların bu iki kaynaktan veya tarihsel tecrübeden yaptığı alıntılarla meşrulaştırılması sonucu ortaya çıktığı anlaşılacaktır. Dolayısıyla Müslümanlar arasındaki bu olumsuz tablonun ve tehlikeli tırmanışın İslam'ın kendisinden veya Peygamberinden kaynaklandığını söylemek son derece asılsız bir iddiadır.⁸

Bu makalede temel amacımız, Hasan Onat'ın fikirleri ışığında İslâm mezhepleri ve Müslümanlar arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen sorunlara işaret etmek ve bu problemlerin ortadan

⁶ Hasan Onat, "İran İslam Devrimi ve Şiilik", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (Güz 2013), 245.

⁷ Onat, "Mezhep Sorununu Doğru Anlamak", 99.

⁸ Sönmez Kutlu, "Müslümanlar Arasında Barışı Tehdit Eden Mezhep Çatışmasının Temel Dinamikleri ve Çözüm Yolları", *Dini Araştırmalar ve Küresel Barış -Sempozyum-* (Konya: Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yayınları, 2016), 172.

kaldırılabilmesi için çözüm önerileri sunmaktır. Öncelikle İslâm Mezhepleri ve Müslümanlar arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen yaklaşımları ele almak istiyoruz.

1. İslâm Mezhepleri ve Müslümanlar Arasındaki İlişkileri Olumsuz Etkileyen Yaklaşımlar

Din, en başta insanın insanca yaşayabilmesi, insanlığını gerçekleştirmesi, Kur'an'ın ifadesiyle enerjisini, emeğini, sâlih amele dönüştürebilmesi için vardır ve amaç değil araçtır. İslâm'ın özeti sayılabilecek bir ayette Yüce Yaratıcı şöyle buyurmaktadır: “*Rabbimiz Allah'tır deyip, dosdoğru olanlara korku yoktur, onlar asla üzülmeyecektir.*”⁹ Benzer şekilde bir başka ayette de Allah diyor ki: “*Şüphesiz ‘Rabbimiz Allah'tır’ deyip de sonra dosdoğru olanlar var ya; onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: ‘Korkmayın, üzülmeyin, size (dünyada iken) vadedilmekte olduğunuz cennetle sevinin!’*”¹⁰ İşte kurtuluşun formülü, tevhidi ilke edinmek, dosdoğru olmak, peygamberi örnek almak, inanılır güvenilir olmak ve sâlih amel işlemektedir. Hz. Muhammed'i örnek aldığımız zaman zaten çözüm yolları kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Fakat Müslümanlar, inanarak ve dosdoğru olarak, Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'i rehber edinerek kurtuluşa ermek gibi basit bir reçeteye sahipken dini meseleleri kendi aralarında problemler haline getirerek büyük bir açmazın içine düşmektedirler.¹¹

Hasan Onat'ın görüşleri ve tespitleri ışığında mezhepleri ve Müslümanları anlaşmazlığa ve çatışmaya sürükleyen, mezhepler ve Müslümanlar arası ilişkileri olumsuz etkileyen başlıca problemleri şöyle sıralayabiliriz:

1.1. Mezheplerin Dinle Özdeşleştirilmesi

Mezhep konusundaki tercihlerimiz, tutum ve tavrımız ne olursa olsun bütün çeşitleriyle ve alt kollarıyla mezhepler İslâm dünyasının bir gerçeğidir. İslâm'da mezhep yoktur demek, var olan mezhep gerçeğini ortadan kaldırmaz. Ancak olması gereken ile olan arasındaki farkı görmezlikten gelmek de mümkün değildir. Dolayısıyla asıl sorun mezhepler değil, mezheplerin beşerî oluşumlar olduğunun unutulup din yerine konulması, mensup olunan mezhebin din ile özdeşleştirilmesi ve gerçek din olarak sunulmasıdır. Oysa mezhep ile dinin özdeşleştirilmesi kesinlikle mümkün

⁹ el-Ahkâf 46/13.

¹⁰ Fussilet 41/30.

¹¹ Hasan Onat, “Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak”, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, haz. Mahfuz Söylemez (Çorum: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2007), 31.

değildir.¹² Kur'an ve Sünnet'in anlaşılması, kişilerin zekasına, bilgisine, kültürüne, hayat anlayışına, olayları algılama şekline, iç dünyasına ve duygularına, dış dünyasına ve dışarıdan gelebilecek etkenlere göre değişebilir. Dolayısıyla dinin anlaşılma biçimlerinin birbirinde çok farklı olması tabii bir durumdur. Ne var ki bu oluşumlar zamanla toplumsal bir boyut kazanıp kurumsallaşmakta fakat İslâm'ın evrenselliğine ve insan gerçeğine aykırı bir tutum olarak dinin yerine ve hatta ötesine geçerek İslâm'ın kurucu ilkeleriyle olan organik bağları zayıflatmakta, Müslümanlar için sürekli sorun üreten bir mekanizma haline gelmektedir.¹³

Mezheplerin dinin kendisiymiş gibi algılanması, aslında İslâm düşüncesine bir zenginlik katan farklı görüşlerden yararlanılmasını imkânsız kılmakta, yeni arayışların, yeni düşüncelerin önünün kapatılmasına yol açmaktadır. Her mezhebin kendine göre doğruları ve yanlışlarının veya isabet ettiği ya da hata ettiği görüşlerinin olması çok doğaldır. Ancak mezhep mensuplarınınca doğrular ve hakikatler yalnızca kendi mezheplerine ait sanılmakta, o mezhebe mensup olmak hem kurtuluşa ermek hem de hakikati sahiplenmek anlamına gelmektedir. Böyle olunca da dini düşünce ve ifade özgürlüğü kısıtlandığı için sorgulama süreçleri işletilememektedir. Aslında mezheplerin varlığı bizzat düşünce özgürlüğünün bir neticesi iken mezhepler farklı görüşlere din adına karşı çıkarak kendi varlık sebeplerini yok etmektedirler. Fıkhi mezheplerde dinamizm bir ölçüde içtihatla sağlanmakta hatta müçtehitler kendi içtihatlarını bile değiştirebilmektedirler. Ancak itikadî mezheplerde inançla ilgili yorumlar din gibi algılandığı için kalıcı hale gelmekte, yorum olduğu unutulmakta, eğer bir konuda yanlış bir görüş ortaya konulmuşsa o yanlış nesiller boyu sürebilmektedir.¹⁴

Mezhepler ve benzeri dini yapılarda hiyerarşi ve liderle ilişkiler de bireysel özgürlüğü ve sorgulamayı imkânsız hale getirmekte, kayıtsız şartsız teslimiyeti öne çıkarmaktadır. Mezhep içerisindeki hiyerarşik ilişkiye bağlı olarak ortaya çıkan fiili durumda, mezhep kurucuları ve

¹² Hasan Onat, "Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler", *Journal of Islamic Research* 29/2 (2018), 179; a.mlf., "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 18; Ethem Ruhi Fırlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri* (İzmir: İzmir İlahiyât Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2011), 19.

¹³ Onat, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", 415; a.mlf., "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 12; a.mlf., "Çorum Aleviliği Üzerine", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyum*, haz. Mehmet Mahfuz Söylemez vd. (Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları, 2008), 1090; Fırlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, 19.

¹⁴ Onat, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 26; a.mlf., "Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler", 190; Kutlu, *Güncel Dinî-Siyasi Meseleler Üzerine Yazılar*, 269-270.

önde gelenlerinin görüşleri mutlak ve tartışmasız olarak doğru kabul edilmekte, mezhebin hiçbir şekilde sorgulanamaz hükmü verilen görüşleri, zaman içerisinde dinin kendisi olarak yerleşmektedir. Oysa Bakara Suresi'nin 165-167. ayetleri bu konuyu çok açık bir şekilde izah eder niteliktedir:

“Bazı insanlar, Allah’tan başkalarını O’na denk tanrılar edinirler; onları Allah’ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah’a olan sevgileri çok daha fazladır. Keşke zalimler, azabı gördüklerinde anlayacakları gibi, bütün kuvvetin Allah’a ait olduğunu ve O’nun azabının çok şiddetli olduğunu önceden anlayabilselerdi. İşte o zaman kendilerine uyulan ve arkalarından gidilenler, uyanlardan hızla uzaklaşır ve azabı görürler. Neticede aralarındaki bağlar kopup parçalanmıştır. Uyanların, ‘Keşke dünyaya bir daha dönsek de onların bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsak!’ diyecekleri vakit, Allah onlara bütün yaptıklarını kendilerini sarmış pişmanlıklar halinde gösterecek ve onlar ateşten çıkamayacaklardır.”¹⁵

Asla sorgulanamaz ve tartışılmaz liderlik anlayışının mezhepler arasındaki en önemli örneklerinden biri Hicri II. asırda tarih sahnesine çıkan Şii’liktir. Daha çok Sâsânî medeniyeti ve Fars kültürünün izlerini taşıyan Şii *imamet* nazariyesi ve bu kültürde var olan *karizmatik lider* anlayışına göre Hz. Ali ve soyundan gelen imamlar yanılmaz, hatasız, günahsız masum kimselerdir. Bu anlayışın temelinde Fars kültüründe yeri olan *yarı-tanrı kral* inancının yattığı söylenebilir.¹⁶

Mezheplerin dinle özdeşleştirilmesi probleminde temel sorunlardan biri, din ve mezhep kavramlarının iyi bilinmemesi ya da dinin ve dinin anlaşılma biçimleri olan mezheplerin birbirinden ayırt edilememesidir. Din, Allah’ın Peygamberi vasıtasıyla insanlığa gönderdiği vahiy yani İslâm’dır. İslâm yani vahiy tartışılmaz ve değişmezdir. Onun değişeceğini, bozulacağını düşünmek kesinlikle mümkün değildir. Ancak sosyal değişme olgusuna paralel olarak her zaman diliminde İslâm yeniden anlaşılacak, İslâm’ın evrenselliği ilkesine göre yeniden konuşturulacaktır. Bunu sağlayan da İslâm’ın

¹⁵ Onat, “Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler”, 182-183.

¹⁶ Onat, “Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur’an’ın Rolü”, 428; Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2008), 63-64; Şahin Ahmetoğlu, “İslam Mezhepleri Tarihi’nde Karizmatik Liderlik Anlayışı ve Hz. Ali Örneği”, *Milel ve Nihal*, 7/3 (Aralık 2010), 175-185; Fatih Topaloğlu, “Eski İran’daki Yarı Tanrı-Kral Anlayışının Şii İmamet İnancına Etkisi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (Eylül 2016), 76-79. Ayrıca bk. Sönmez Kutlu, “İslâm Mezhepleri Tarihinde Usûl Sorunu”, *İslâmî İlimlerde Metodoloji/Usûl Mes’alesi I* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 428-431.

Müslümanlara sağladığı hür düşünce zemininde dinin yeniden anlaşılması ve yorumlanmasıdır. Bu sayede 14 asırlık bir İslâmî birikim oluşmuş ve İslâm her çağda insanlığa rehber olarak günümüze kadar gelmiştir. Bu birikim, iyi değerlendirildiği zaman, güvenli ve sağlıklı bir gelecek için bize ışık tutacaktır. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan dini oluşumlar ise İslâm'ın kendisi değil anlaşılma biçimi ve yorumudur. Bu sebeple mezhepleri din ile özdeşleştirmek mümkün değildir.¹⁷

Mezheplerin din ile özdeşleştirilmesi hem İslâm'ın evrenselliğine hem de insan gerçeğine aykırıdır. Müslümanlar, içinde buldukları zamana, ortama ve bilgi birikimlerine göre Kur'ân'ın öngördüğü istikâmette İslâm'ı anlamaya ve yaşamaya çalışmalıdırlar. Bir mezhebin dini en doğru anlayan, ona uyan Müslümanların da dini en doğru yaşayanlar olduğunu söylemek, bu mezhep dışındakilerin artık din adına bir şey söyleyebilmesi veya yorum yapabilmesinin mümkün olmadığı anlamına geleceğinden aslında yapılan, bir mezhebin ve geleneğinin din haline getirilmesi, dinin etkinlik alanının daraltılması, din anlayışının geçmişe göre şekillenmesi, İslâm'ın o mezheple birlikte tarihe gömülmesi demektir.¹⁸

Mezheplerin din gibi algılanması neticesinde ortaya çıkan sorunlardan biri de mezheplerin veya mezhep âlimlerinin görüşlerinin eleştirilebileceğini düşünen Müslümanların mezhepsiz veya dinsiz damgası vurulmasıdır. Oysa bir mezhebe bağlanmak dini bir sorumluluk/zorunluluk olmadığı gibi bağlı bulunduğu mezhebin veya bir başkasının bazı görüşlerini eleştirmek yahut kabul etmemek de dinden çıkmayı gerektiren bir husus değildir. Her insanın din anlayışında mutlaka kendine özgü bir boyutun olabileceği kabul edilmelidir. Her Müslümanın kendine has bir İslâm anlayışının olması insanın yapısı gereğidir, tabii bir durum olarak karşılanmalıdır. Bu yüzden mezhepler, kendilerini dinin yegâne temsilcisi olarak görüp fikirlerini zorla başkalarına kabul ettirme hastalığından vazgeçmelidirler.¹⁹

Mezheplerin dinle özdeşleştirilmesi tarih açısından da imkânsızdır. Zira, Hz. Muhammed'in sağlığında herhangi bir mezhep

¹⁷ Hasan Onat, "Elmalılı Hamdi Yazır'ın Din Anlayışı ve Mezheplere Bakışı", *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 147; a.mlf., "Şiilik ve Siyaset Kavramı", *Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye'de Din Hizmetlerinin Yeniden Yapılanması Uluslararası Sempozyumu* (İstanbul: Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1998), 120-121.

¹⁸ Onat, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 25.

¹⁹ Onat, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 12, 23, 24; Sönmez Kutlu, *Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları* (Ankara: Fecr Yayınları, 4. Basım, 2016), 53.

yoktur ve onun vefatıyla vahiy kapısı kapanmıştır. Bu sebeple hiç kimsenin Allah katından gelen doğruluğu tartışılmayacak veya sorgulanamayacak özel bir bilgiye sahip olduğunu iddia etmesi mümkün değildir. Öyleyse kim dinle ilgili, din adına bir şeyler söylüyorsa beşer olarak kendi yorumunu, kendi din anlayışını dile getiriyor demektir. Dolayısıyla İslâm'ın hiçbir yorumu, İslâm'ın kendisi değildir.²⁰

1.1.1. Fırka-yı Nâciye Kavramı

Mezhepler ve Müslümanlar arasındaki ayrışma, ayrıştırma, ötekileştirme, tekfir vb. problemlerin kaynaklarından biri de 73 Fırka Hadisi²¹ olarak meşhur olan rivayetin yanlış anlaşılması ve yorumlanmasıdır. Hadise göre Hz. Peygamber'den sonra İslâm ümmeti 73 fırkaya ayrılacak Rasûlullâh'ın ve Ashabının yolundan giden biri hariç diğerleri cehennemlik olacaktır. Cennete gidecek olan fırka ise *el-Fırkatu'n-Nâciye* (Kurtuluş Eren Fırka)'dir. Bunun tam tersi bir rivayete göre ise fırkalardan 72'si cennete, biri ise cehenneme gidecektir.²² Sıhhati konusundaki tartışmalardan bağımsız olarak düşündüğümüzde Hz. Peygamber bu hadisiyle, Müslümanların gelecekte İslâm'ı anlama hususunda karşılaşılabileceği zorluklara ve düşebileceği ayrılıklara dikkat çekmek istemiştir. Ayrıca hadise Kur'ân merkezinden baktığımızda zikredilen sayının bir çokluk bildirme ifadesi olduğu açıktır.²³ Ancak hadiste geçen *Fırka-yı Nâciye* kavramından ilham alan başta Ehl-i Sünnet olmak üzere her mezhep sadece kendi İslâm algısını sahih görmekte, her zaman açıkça ifade edilmese bile Fırka-yı Nâciye'nin kendisi olduğuna inanmaktadır. Halbuki İslâm, kaynakları belli olan evrensel ve insan fitratına uygun bir dindir. Her Müslümanın her zaman İslâm'ı en iyi şekilde anlama ve yaşama hakkı vardır. İslâm

²⁰ Onat, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 25.

²¹ bk. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî (279/892), *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. (Mısır: Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1975), 5/25; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid İbn Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887), *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûti vd. (y.y. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyeye, 2009), 5/128-130; Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdi es-Sicistânî (ö. 275/889), *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.) 4/197-198; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869), *es-Sünen*, thk. Nebîl Hâşim el-Çamrî (Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 2013), 605. 73 Fırka hadisinin sıhhati konusundaki değerlendirmeler hakkında detaylı bilgi için bk. Sayın Dalkıran, "Yetmişüç Fırka Hadisi ve Düşündürdükleri", *Ekev Akademi Dergisi* 1/1 (Kasım 1997), 99 vd.

²² Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (380/990), *Ahsenu't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlim* (Kahire: Mektebetu Medbûli, 3. Basım, 1991), 39.

²³ Fığlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, 37, 38; Dalkıran, "Yetmişüç Fırka Hadisi ve Düşündürdükleri", 111.

hiçbir kimsenin ya da hiçbir mezhebin, cemaatin yahut başka oluşumların tekelinde değildir.²⁴

Her mezhebin Kur'an'a uygun olan ve uygun olmayan görüş ve düşüncelerinin olması imkân dahilindedir. Ancak İslâm'ı anlama ve yaşamada Müslümanlar için sadece araç olan mezheplerin, çeşitli sebeplerle amaç konumuna yükseltilmesi ve mezhebin dinin tek doğru biçimi olarak algılanması her dini grubun kendisini Fırka-yı Nâciye olarak görmesi sonucunu doğurmaktadır.²⁵ Mezhepler, dinin yegâne temsilcisi olduğunu ispatlayabilmek için kendisini bir şekilde İslâm'ın en erken dönemiyle yani Hz. Peygamber'in yaşadığı devirle irtibatlandırmaya ve Hz. Peygamber'e atfettikleri birtakım sözlerle mezheplerin lehinde veya aleyhinde referanslar üretmeye çalışmaktadırlar. Unutulmamalıdır ki Hz. Muhammed aldığı vahyin tamamını vahiy katiplerine yazdırmıştır. Bunun dışında O'ndan nakledilen bütün hadisler beşerî bilgi kategorisindedir. Çünkü O da diğer insanlar gibi ancak bir beşerdir. Onun gaybı bilmesi ve gelecekte haber vermesi mümkün değildir.²⁶

1.1.2. Dört Hak Mezhep Kavramı

Mezhepler ve Müslümanlar için yüzyıllardır problem üreten kavramlardan biri de herkesin bildiği ya da bildiğini zannettiği meşhur *Dört Hak Mezhep* ifadesidir. Bu anlayışa göre *Hak* mezhepler, sırasıyla Hanefilik, Şâfiilik, Mâlikilik ve Hanbelilik olarak sayılmaktadır. Dört Hak Mezhep ifadesi esas itibariyle adını zikrettiğimiz dört fıkhi mezhebe işaret eden siyasetin dini mezhepler üzerinden kontrol etmeye çalıştığını gösteren siyasi bir belirlemedir. Hak sıfatı doğal olarak bu mezhepleri İslâm dışı addedilen ve *Bâtıl* olarak nitelenen mezheplerden ayırmış olmaktadır. Ancak bu noktada şu iki mantıksal gerçeklik atlanmaktadır. Birincisi, fıkhi

²⁴ Hasan Onat, "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'i-Selefi Kutuplaşması", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, ed. Ahmet Kavas (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 531; a.mlf., "Hacı Bektaş Veli'nin Din Anlayışındaki Evrensel Boyut ve Bazı Düşünceler", *Kadri Eroğan Hacı Bektaş Veli Armağanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 1997), 45; a.mlf., "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 18; a.mlf., "Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler", 170; Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, 30.

²⁵ Onat, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", 417; Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 79-80.

²⁶ Hasan Onat, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (1997), 95; a.mlf., "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'i-Selefi Kutuplaşması", 533-534; a.mlf., "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 16, 18; Ayrıca bk. Mehmet Saffet Sarıkaya, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Basım, 2009), 40.

olanları da dâhil mezhepler birçok konuda birbirinden çok farklı görüşlere ve hatta birbirine yüz seksen derece zıt fetvalara sahip bulunmaktadır. Eğer bu mezheplerin hepsi Hak ise görüşleri arasındaki bu zıtlık nasıl mümkün olmaktadır? Birisi bir meselede A derken diğeri aynı meselede B diyorsa her ikisinin de Hak olduğu nasıl iddia edilebilir? İkincisi, bir mezhebin Hak veya Bâtıl olduğuna karar verebilmek için o mezhebin vahyi yani Kur'an'ı doğru anlayıp anlamadığının, hayatına doğru aktarıp aktaramadığının bilinmesi, mezhebin tüm görüşlerinin Kur'an'a ve İslâm'a uygunluğunun tespit edilmesi gibi birtakım hüküm verici değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Oysa, hüküm verilecek konularda en doğru hükmü, yine hükmü koyanın kendisi yani Hakîm olan Allah verir. Mezhepleri ve Müslümanları Hak-Batıl ayrımına tabi tutanların başkaları hakkında hüküm verme yetkisi yoktur. Zira onlar da diğeri gibi hakkında hüküm verilenler statüsündedir. Öyleyse bir Müslüman neye dayanarak diğeri bir Müslümanın doğru ya da yanlış olduğuna karar verebilmektedir?

Öte yandan bir mezhebin Hak ya da Batıl olarak nitelendirilmesi, İslâm'ın iman ve sorumluluğun bireysel olduğu ilkesine de aykırıdır. Hak olduğuna inanılan bir mezhebe mensup olmak bireyin iman, dini düşünce ve davranışlarının da "*Hak*" olacağı anlamına gelmez. Tersinden düşünürsek Batıl olduğuna inanılan bir mezhebin mensubu olan birinin İslâm'ın itikadî esaslarını reddetmediği takdirde- Hak inanç, düşünce ve davranışlara sahip olamayacağı anlamına da gelmez. Dolayısıyla Dört Hak Mezhep ifadesini kullanmak başka bir deyişle mezhepleri Hak-Batıl tasnifine tabi tutmak İslâm'ın evrenselliği ve Kur'an'ın kurucu ilkeleriyle bağdaşmaz.²⁷

İnsanların hangi mezhebe mensup olacağı tamamen kendi özgürlüğüyle ilgilidir. Fakat günümüzde bazı mezhep, tarikat veya cemaat mensuplarının "*hakikat tekelciliğine soyunarak, dışlayıcı bir tutum ve tavırla başkalarının din, fikir ve vicdan özgürlüğüne müdahaleye kalkışmaları*" İslâm'ın Müslümanlara sağladığı din ve vicdan özgürlüğü alanının açık bir ihlalidir. Bir Müslümanın, kendi mezhebinin hak diğeri mezheplerin bâtıl veya sapık olduğu iddiasıyla

²⁷ Onat, "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'i-Selefi Kutuplaşması", 535; a.mlf., "Şiilik ve Siyaset Kavramı", 120-121; a.mlf., "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 18; a.mlf., "Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler", 170; a.mlf., *İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2. Basım, 2020), 37-38.

başkalarını tekfir etmeye ve düşünce özgürlüklerini engellemeye hiçbir zaman hakkı yoktur.²⁸

1.2. Tekfircilik

İslâm dininin Hz. Peygamber'in sağlığında tamamlanmasıyla insanlığın ihtiyacı olan tüm evrensel ilkeler Müslümanların yaşamında yerini almıştır. Ancak Müslümanlar, vahyi özüne uygun bir biçimde, zamanın şartlarına uygun olarak geliştirip İslâm'ın evrensel ilkelerini esas alarak yaşayacakları yerde, zamana ve zemine göre değişebilen bütün ayrıntıları dinleştirmek suretiyle dinin özünü uyum sağlamayan oluşumlara yol açmışlardır.²⁹ Sosyal hayatın tabiatı gereği din ve gelenek beraber yürürken zamanla dinin gelenek ile bütünleşmesi, başka bir deyişle geleneğin dinleşmesi, dinin kendine özgü dinamizmini ortadan kaldırmakta, dinî hayatta katı kuralları ön plana çıkarmakta, din alanında kendisi dışındakileri kabul etmeyen sağlıksız, ötekileştirici ve tepkisel bir kurumsallaşmayı meydana getirmektedir. Din anlayışında şeklin ve şekilciliğin ağır bastığı farklılaşmalar, bu tür kurumsallaşmaların tipik tezahürleridir.³⁰

Her mezhebin İslâm'ın ortak değerleri yerine kendi mezhebinin kültür ve geleneğiyle bütünleştirerek oluşturduğu din anlayışına asla değişmez bir inanç sistemi olarak sarılması, sadece kendi din anlayışını doğru kabul eden ve diğerlerini ötekileştiren hatta düşman belleyen bir yaklaşımı benimsemesi, Müslümanların yüzyıllardır birbirlerine karşı mesafeli veya nefretle bakan daha da ötesi tekfirci bir tutum takınmasına sebep olmuştur. Tekfir mekanizması ise güçlü olanın hayatta kalır kuralına göre çalışmakta, savaşta ölümü ve öldürmeyi meşrulaştıran bir enstrüman olarak işlemektedir.³¹

Tekfircilik, Müslümanların kendi görüşlerini rakiplerine karşı savunmada veya görüşlerini karşısındakine kabul ettirme amacıyla İslâm'ın ilk dönemlerinden beri kullandığı etkili bir silahtır. Hâricilerin karakteristik özelliklerinden biri olan tepkisellik, seçilmişlik düşüncesiyle birleşince sadece kendilerini ve kendileri

²⁸ Sönmez Kutlu, "İslâm'ın Mezhepler Öncesi Tarihsel ve Toplumsal Gerçekliği Sorunu", *Journal of Islamic Research* 29/2 (2018), 166 (sayfa aralığı 141-168).

²⁹ Onat, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", 427.

³⁰ Onat, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", 419. Dinin bilgi, inanç, ahlak boyutunu görmezden gelip ahlaki ve manevi unsurlarını yok sayarak dini sadece ibadet merkezli bir anlayışla yaşamak, şekli ve sınırlara hapsedilmiş bir dindarlık demektir. Bu tarz bir dindarlık bazen Hâricilerde olduğu gibi aşırılığa yol açmakta, bazen de kendini toplumdaki soyutlayan ve kabuğuna çekilen bir tür din anlayışıyla neticelenmektedir. Kutlu, *Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları*, 39-40.

³¹ Onat, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 13.

gibi düşünüp onlarla hareket edenleri İslâm dairesi içinde görmek, kendilerinden olmayanları tekfir etmek gibi bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Sıffin savaşında sonucun hakemlere havale edilmesini küfrü gerektiren bir husus olarak gören Hâriciler, hakemleri ve hakemlerin görüşlerini kabul edenleri küfürle itham etmişlerdir. Bu konudaki görüşlerini meşrulaştırmak için aşağıdaki ayetleri kullanmışlardır:

“... Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kafirlerin ta kendileridir”,³² “... Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir”,³³ “... Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fâsıkların ta kendileridir”³⁴

Tekfir meselesiyle ilişkili veya bu konuya dayanak oluşturabilecek *Dâru'l-harb*, *Dâru'l-İslâm* gibi kavramları da ilk kez Hâriciler kullanmıştır. Hâricilerin amel ve iman bütünlüğünü savunmaları, büyük günah işleyeni müşrik saymaları ve kolayca tekfire yönelmeleri hem kendilerinin hem de Müslümanların özgürlük alanını fazlaca kısıtlamıştır.³⁵ Bu açılardan Hâricileri Müslümanlar arasında tekfirciliği başlatan ilk dini oluşum olarak saymak sanırız yanlış olmayacaktır. Kendilerini Hârici olarak görmeyen İbadiyye kolunu hariç tutarsak Hâriciler, asla normalleşmemiş, tepkiselci davranışları kalıcı hale gelmiş, hayatta kalabilmek için daima savaşmaya, ötekileştirmeye ve kendilerinin seçilmiş olduklarını öne çıkarmaya çalışmışlardır.³⁶

Herhangi bir mezhebe, cemaate veya tarikata bağlı olmak Müslümanlığın şartı bile değildir. İman bireyseldir ve hangi mezhepten olursak olalım, hangi gelenekten gelirsek gelelim, neye nasil ve niçin inanacağımız tamamen kendi hür irademize bağlı bir husustur. Kur'an'ın da vurguladığı gibi “*dileyen inanır, dileyen inkâr eder*.”³⁷ Kur'an'da herhangi bir topluluğa aidiyet diye bir iman esası yoktur. Herhangi bir mezhebe, cemaate, tarikata bağlı olmanın doğrudan dinle ilgisi olmadığı gibi benzer şekilde oradan ayrılmanın,

³² el-Mâide 5/44.

³³ el-Mâide 5/45.

³⁴ el-Mâide 5/47.

³⁵ Onat, “Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü”, 430-431; a.mlf., “Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler”, 185.

³⁶ Onat, “Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler”, 181; Yusuf Şevki Yavuz, “Tekfir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/351. Tekfir ve tekfirin sonuçlarıyla ilgili geniş bilgi için bk. Sayın Dalkıran, *Haricilikten Günümüze Ötekileştirme ve Şiddet* (İstanbul: OSAV Yayınları, 2019).

³⁷ el-Kehf 18/29.

çıkmanın da dinle hiçbir ilgisi yoktur. Taraftarlarının ayrılmasını engellemeye çalışmak, aslında o topluluğun görüşlerinin yeterince sağlam olmadığını da gösterir. Herhangi bir mezhebe, cemaate, tarikata bağlı olmak diğer Müslümanlardan daha iyi Müslüman olunacağı veya cennetin garantileneceği anlamına gelmez, bağlı olmamak da bir eksiklik değildir. Bir Müslüman içtihat düzeyini yakalayabilmiş ise Kur'an'ı ve Müslümanların birikimini anlayıp hüküm çıkarabiliyor, yeni sorunlara kalıcı çözümler üretebiliyorsa, fıkıh alanında da herhangi bir mezhebi takip etmek zorunda değildir. Ancak geleneğin din anlayışlarımız üzerindeki etkisi de yadsınamaz. Mezheplerin Müslümanları parçaladığını düşünenler bile din anlayışlarının içinden geldikleri geleneğin etkisinde oluştuğunu unutmamalıdır.³⁸

Tekfirci mekanizmayı tetikleyen etkenlerden biri de Fırka-yı Naciye iddiasıdır. Mezhep, cemaat, tarikat vb. oluşumlar 73 Fırka Hadisi'nin etkisiyle kendileri için seçkin bir Fırka-yı Naciye algısı oluşturmakta, kendi gruplarını merkeze alarak diğer Müslümanları ötekileştirmektedirler. Bu durum, Müslümanların birbirlerini tekfir etmelerini oldukça kolaylaştırmaktadır. Maalesef günümüzde tekfir, İslâm coğrafyasında akan kanı meşrulaştıran bir araç haline gelmiştir. Ölen de öldüren de “*Allahu Ekber*” diye bağırılmaktadır. Kur'an'ın kim bir insanı haksız yere öldürürse bütün insanları öldürmüş, kim de birinin hayatını kurtararak yaşatırsa bütün insanları yaşatmış gibi olur³⁹ ilkesi gereğince Müslümanlara düşen görev İslâm dünyasında akan kanı durdurmak, kan akıtmayı meşrulaştıran tekfir mekanizmasının ahlaksızca işletilmesinin önüne geçmektir. Öte yandan tekfirci yaklaşım, Müslümanlar arasında eleştirel düşüncenin gelişmesini de engellemekte, tekfir edilme korkusu doğruyu, yanlış sorgulamaya ve hakikate ulaşmaya mâni olmaktadır. Oysa Kur'an, hakkında kesin bilgi sahibi olmadığımız şeylerin peşine düşmememizi,⁴⁰ akılla hareket edip sözü dinlememizi ve en güzeline (doğrusuna) uymamızı⁴¹ istemektedir. Kur'an'ın istediği iman bilgi temellidir, körü körüne inanmak demek değildir. İman akıl ve hür irade ile gerçekleşir. İslâm'da akla aykırı olan hiçbir şey yoktur, akıl ve vahiy birbirini tamamlar.⁴²

³⁸ Onat, “İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği”, 18, 27; ayrıca bk. a.mlf., “Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler”, 179.

³⁹ el-Mâide 5/32.

⁴⁰ el-İsrâ 17/36.

⁴¹ ez-Zümer 39/18.

⁴² Onat, “İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği”, 12-13; a.mlf., “İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'i-Selefi Kutuplaşması”, 534.

Bugün gelinen noktada Müslümanlar kendilerini mazinin derinliklerine doğru çeken açmazlar sebebiyle âdeta maziye mahkûm olmuşlar, aralarındaki olumsuzlukları daha da derinleştiren tekfirci din anlayışı sebebiyle bir türlü birlik ve beraberliği sağlayamamışlardır. Bu illetten kurtulmanın başlıca anahtarı, sonraki bölümde ayrı bir başlık olarak ele alacağımız *İslâm Ortak Paydası* şuuruna sahip olmaktır.⁴³ Müslümanlar, imanın sadece Allah ile kul arasındaki bir mesele olduğunu, hiç kimsenin bir başkasının imanını sorgulama hakkı ve yetkisinin olmadığını, İslâm'ın hiç kimseye bir başkasını Müslümanlaştırma gibi bir görev vermediğini, dinde zorlamanın olmadığını,⁴⁴ Kur'ân'ın ilkeleriyle ters düşmeyen mezheplerin İslâm dairesi dışına itilemeyeceği, Hz. Peygamber'in de tekfirden hassasiyetle kaçındığını bilmek ve kavramak zorundadırlar.⁴⁵ Müslüman olduğunu söyleyen veya Müslümanların gücüne teslim olduk diyenleri tekfir etmek ve onları öldürmek Kur'ân'ın şu ayetine de ters düşmektedir: "... Size selâm ile (Teslim olduğunu söyleyerek) gelene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek, 'Sen mü'min değilsin!' demeyin..."⁴⁶

1.3. Mezhep Taassubu

İslâm, insanoğlunun fitratına uygun olarak sevgi, saygı ve hoşgörü gibi kavramları öne çıkaran bir dindir. Her insan başlı başına bir dünya gibidir, kendi inanır kendi hayatını yaşar. Görüş farklılıkları insan olmanın bir gereğidir ve bu farklı bakış açıları sevgi ve hoşgörü ile karşılanınca rahmet olur.⁴⁷ Mezhep, cemaat veya tarikat gibi oluşumların ortaya çıkması, Müslümanların bu farklı gruplara mensup olması esas itibarıyla kötü bir şey değildir. İnsanın sosyal bir varlık olması ve İslâm'ın düşünceye/akla tanıdığı geniş özgürlük alanının bir sonucudur. Tekfircilik ve grup, cemaat, mezhep taassubu gibi olumsuz yaklaşımlar, Müslümanların huzur, sevgi, barış ve kardeşlik içinde yaşamasını imkân vermemekte, söz konusu yapıların beşer ürünü olduğu unutulmakta, her topluluk kendini dinin yerine koymakta ve dini kendi tekeline almaktadır.⁴⁸

⁴³ Onat, "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şî'i-Selefi Kutuplaşması", 535.

⁴⁴ el-Bakara 2/256.

⁴⁵ Onat, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", 417; a.mlf., "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 13; Fıçlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, 59; Yavuz, "Tekfir", 351.

⁴⁶ en-Nisâ 4/94.

⁴⁷ Onat, "Elmahlı Hamdi Yazır'ın Din Anlayışı ve Mezheplere Bakışı", 149.

⁴⁸ Onat, "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şî'i-Selefi Kutuplaşması", 534; Kutlu, *Çağdaş İslami Akımlar ve Sorunları*, 52.

Mezhepler ve mensupları arasındaki ayrışmanın önemli etkenlerinden biri olan mezhep taassubunun İslâm tarihindeki en önemli örneklerinden birini Hâriciler sergilemiştir. Namaz kılmaktan alınları ve dizleri deve dizi gibi nasır bağlayan Hâriciler, ibadet konusundaki hassasiyetlerine rağmen Hz. Osman'ı ikinci altı yıllık dönemindeki icraatları, Hz. Ali'yi de *Tahkim*'i⁴⁹ kabul etmesi sebebiyle küfürle itham etmişler, onlar hakkında kötü söz söylemediği, onları tekfir etmediği gerekçesiyle Abdullah b. Habbâb b. Eret ve hamile hanımını hunharca öldürmekten kaçınmamışlardır.⁵⁰

Hâricilik örneğinde olduğu gibi mezhep taassubu, daha İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren dinsel şiddet diyebileceğimiz aşırı tepkisel bir eylem biçimini doğurmuştur. Dinsel şiddet, genellikle farklı din mensuplarının birbirlerine karşı aşırı düşüncelerinden kaynaklı bir eylem olarak görülse de aslında şiddet ve terör, aynı dinin mensupları arasında din adına yapılan meşru bir eylem biçimi olarak da algılanabilmekte ve toplumlarda taban bulması kolaylaşabilmektedir.⁵¹

2. İslâm Mezhepleri ve Müslümanlar Arasındaki Sorunların Çözüm Yolları

Mezhepler ve Müslümanlar arasında baş gösteren ihtilafları ortadan kaldırmaya ve Müslümanların birliğini sağlamaya yönelik girişimlerin, en azından niyetlerin erken devirlerde başladığını söylemek mümkündür. Bunun en somut örneği Mürchie mezhebidir. Mürchie, Hz. Osman döneminden itibaren başlayan Ümeyyeoğulları iktidarının olumsuz uygulamaları, Hâricî fanatikliği vb. sebeplerle Müslümanların günden güne birbirinden ayrılmaları ve bölünmeleri karşısında birlik ve beraberlik arayışı, bir uzlaştırma çabası olarak ortaya çıkmıştır. Hâriciler büyük günah işleyenin İslâm'dan çıktığını, Osman'ın, Hz. Ali'nin, Tahkim olayındaki hakemlerin ve onların görüşünü kabul edenlerin küfre girdiğini iddia ederken, Mürchie ısrarla iman ve amelî farklı şeyler olduğunu vurgulayıp Müslümanları tekfir eden aşırı fikirlere karşı çıkararak birliği ve eşitliği savunan uzlaşmacı tutumuyla mezhep kavgaları ve kabile çekişmelerinin yoğunlukla yaşandığı Kufe ve diğer bazı büyük şehirlerde özellikle Arap olmayan fakat oralarda yerleşmiş Müslümanlar arasında taraftar kazanmıştır. Bazı değerlendirmelere

⁴⁹ Tahkim meselesinde Hâricilerin tutumuyla ilgili bk. Harun Yıldız, "Hâricilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Mehmet Saffet Sarıkaya – Mehmet Ümit (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020), 37-38.

⁵⁰ Onat, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", 430.

⁵¹ Hasan Onat, "Dinsel Terörle Baş Etmede Dinlerarası İşbirliğinin Önemi", 38. *İcanas (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildiriler* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2008), 1/411.

göre Mürcie, kardeşlik ve eşitlik, birlik ve beraberlik, barış ve adalet değerleri üzerine kurulu din anlayışıyla İslâm'ın ilk döneminde uzun süre katı ve sert tutumuyla âdeta şiddet estiren Hârici fanatizminin sonunu getirmiştir.⁵²

Bilgi açığı olarak nitelenen 21. asrın ilk çeyreğinde, sosyal değişim baş döndürücü bir hızla ilerlemektedir. Bu süreçte dinin tüm dünyada yükselen değer bir değer olduğu görülmektedir. Ancak Müslümanlar açısından bakıldığında daha çok şifahi kültüre göre şekillenen bir din anlayışının hâkim olduğu ve bunun da düşünen, sorgulayan, araştıran beyinlere artık yetmediği görülmektedir. Öyleyse bu zaman diliminde ben Müslümanım diyen insanlara dinin yeniden yorumlanarak sunulması ve Müslümanlar arasındaki sorunların ortadan kaldırılabilmesi için yeni çözüm önerilerinin ortaya konulmasına ihtiyaç vardır.⁵³

Bu konuda dertlenen, İslâm dünyasının içine sürüklendiği mezhep çatışmasının doğru anlaşılabilmesi ve sağlıklı çözümler üretilebilmesi için yapılması gerekenleri her mecrada ve fırsatta dile getiren akademisyenlerden biri olan Onat, stratejik açıdan önemli gördüğü bazı hususları şu şekilde ifade etmektedir:

“Mezhepler, adı ne olursa olsun, din anlayışındaki farklılaşmaların kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan beşerî oluşumlardır. Hz. Muhammed'in sağlığında ne mezhep ne cemaat ne de tarikat vardır. Bu tür beşerî oluşumlar hiçbir şekilde dinle özdeşleştirilemez. Kısacası, mezhep beşerîdir, din ise ilahîdir. Din bütünleştirirken, mezhep ayrıştırıcıdır. İnsanlar dini mezhep üzerinden öğrendikleri için mezheplerin beşerî olduğu pek fark edilememektedir.”⁵⁴

Asırların birikimine dayalı sorunların kısa vadede çözülmesini beklemek elbette mümkün değildir ancak bu konuda tüm Müslümanların gayret ve çalışma içerisinde olması gerektiği de bir hakikattir. Onat birçok eserinde sorunların tespiti yanında çözüm önerilerini de sunmaktadır. Biz de bu bölümde Onat'ın mezhepler ve Müslümanlar arasındaki ilişkileri olumlu yönde yeniden inşa etmek için sunduğu çözüm önerilerini çeşitli başlıklar altında incelemek istiyoruz.

⁵² Onat, “Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü”, 431; Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler* (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2. Basım, 2002), 36, 37-38; Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 193.

⁵³ Onat, “Şiilik ve Siyaset Kavramı”, 121.

⁵⁴ Onat, “Mezhep Sorununu Doğru Anlamak”, 97-98.

2.1. İslâm Ortak Paydası

Hasan Onat'ın eserlerinde üzerinde en çok durduğu kavramın İslâm Ortak Paydası olduğunu söylemek mümkündür. İslâm ortak paydası, herhangi bir kimsenin inandığında kendisini Müslüman hissedeceği, İslâm'ın olmazsa olmazı olan çekirdek unsurlardır. Bunların en önemlisi hiç kuşkusuz tevhitir. Onun ardından nübüvvet ve ahiret gelir. Kur'an'da açıkça zikredilmiş olan bu iman esaslarına kim inanıyorsa, hangi mezhebe, cemaate, tarikata mensup olursa olsun Müslümandır ve İslâm dairesi içindedir. Nitekim Yüce Allah “Şüphesiz ‘Rabbimiz Allah’tır’ deyip sonra da dosdoğru olanlara hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir. Onlar cennetliklerdir, yapmakta olduklarına mükafat olarak orada sürekli kalacaklardır.”⁵⁵ buyurarak bu gerçeği dile getirmektedir.⁵⁶ Ayrıca Kur'an, İslâm ortak paydasının birleştirici ve en temel unsuru olan tevhid akidesine de dikkat çekmektedir: “Şüphesiz ‘Rabbimiz Allah’tır’ deyip de sonra dosdoğru olanlar var ya onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki ‘Korkmayın, üzülmeyin, size vadedilmekte olan cennetle sevinin!’”⁵⁷ Fakat Müslümanlar İslâm ortak paydası zemininden uzaklaştıkları için din birleştirici ve bütünleştirici olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu da birtakım ayrılıkçı anlayışların dinden yararlanarak meşruiyet kazanmasına sebep olmaktadır.⁵⁸

Müslümanların dini konulardaki görüş ayrılıkları ve mezhep çatışmaları sebebiyle birbirlerini öldürmelerinin önüne geçilebilmesi, ancak İslâm ortak paydası bilincinin yeniden kazanılması ve mezheplerin beşerî oluşumlar olduğu gerçeğinin doğru bir şekilde anlaşılması ile mümkün olacaktır. Maalesef bıçak kemiğe dayanmıştır ve İslâm dünyası artık varlık-yokluk çizgisinde bir tercihle karşı karşıya kalmaktadır.⁵⁹

Müslümanlar arasında iktidar kavgalarının ve çıkar çatışmalarının mezhepler üzerinden okunması hem mezhep farklılıklarını kullanarak çatışma ve kaos çıkarmak isteyenlerin ekmeğine yağ sürmekte hem de akla ve vahye zıt tavır, düşünce ve eylemlere meşrulaştırıcı bir zemin hazırlamaktadır. Dinin meşrulaştırma aracı haline getirilmesini ve mezhep çatışmalarını

⁵⁵ el-Ahkâf 46/13-14.

⁵⁶ Onat, “İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'i-Selefi Kutuplaşması”, 533; ayrıca bk. a.mlf., “İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği”, 18-23.

⁵⁷ Fussilet 41/30.

⁵⁸ Onat, “İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'i-Selefi Kutuplaşması”, 527; a.mlf. *İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği*, 24.

⁵⁹ Onat, “İran İslam Devrimi ve Şiilik”, 224.

önlemek mümkündür. Bunun için öncelikle imanın ve sorumluluğun bireysel olduğunu bilmek, hiç kimseyi mezhebi aidiyeti üzerinden mahkûm etmemek gerektiğini kavramak zorundayız.⁶⁰ Fakat İslâm Ortak Paydası bilincini kaybeden Müslümanlar, yakarak, yıkarak, yok ederek, öldürerek, tüketerek var olmaya çalışmakta, yok etmeyi, öldürmeyi anlamlı kılan bir yanılısama sarmalına mahkûm olmaktadır.⁶¹

Onat'a göre eğer Müslümanların mezhep çatışmalarına sürüklenmesinin, Müslümanın Müslümanı katletmesinin önüne geçmek istiyorsak yapılması gereken ilk iş, kendisinin İslâm Ortak Paydası diye nitelediği Kur'ân'ın kurucu ilkelerini esas alan bir İslâm anlayışının oluşmasını sağlamaktır. Bu amaç için belirleyici ve yol gösterici bilgi kaynağı vahiy, yani Kur'ân-ı Kerim ve akıl olmak durumundadır. Ancak Müslümanların vahyi anlamaya ihtiyacı ne kadar ise akli kullanmaya da ihtiyacı o kadardır. Bir başka deyişle Müslümanlar bu iki esasa daima beraberce bağlı kaldığı takdirde yenilenmeyi ve insanlığı mutluluğa erdirtirecek yeni dünya görüşleri ortaya koymayı başarabileceklerdir.⁶² Böylece Hz. Muhammed'in sağlığında mezhep, tarikat ve cemaat gibi yapıların bulunmadığı, bu tarz oluşumların ve mezheplerin beşerî oldukları, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıktıkları anlaşılacak, bu da Müslümanlar arasında mezhep temelli sorunların ortadan kalkmasına ve İslâm Ortak Paydası bilincinin yeniden inşa edilmesine imkân verecektir.⁶³

2.2. Mezhepler Üstü Düşünmek

Hasan Onat'ın makale ve yazılarında sıkça dile getirdiği kavramlardan biri de mezhepler üstü düşünmektir. Onat, mezheplerin din olmadığı, dinin anlaşılma biçimleri olduğu, Hz. Muhammed'in zamanında herhangi bir mezhep olmadığından bu tür yapıları din gibi algılamanın ancak problem ürettiği gerçeğinden yola çıkarak mezhepler beşerî oluşumlar olarak kabul edildiğinde din anlayışındaki farklılıkların Müslümanları parçalaması ve bölmesinin mümkün olamayacağına işaret etmektedir. Müslümanlar İslâm ortak paydasında birleştiğinde, müşterek bir tarih bilincine sahip olduklarında ve İslâm'ın Kur'an'daki kurucu ilkeleri merkezinde dinin temel değerlerinde bulduğunda farklılıklar zenginlik olmaya

⁶⁰ Onat, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 31-32.

⁶¹ Onat, "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'i-Selefi Kutuplaşması", 525; a.mlf., "İran İslam Devrimi ve Şiilik", 248.

⁶² Onat, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 16.

⁶³ Onat, "İran İslam Devrimi ve Şiilik", 246; Kutlu, *Çağdaş İslami Akımlar ve Sorunları*, 58.

başlayacaktır ki Onat'a göre din konusunda ortaya koyacağımız bu yaklaşım biçimi, mezhepler üstü düşünmektir.⁶⁴

Tarihimizde mezhepler üstü yaklaşımın güzel örnekleri veren şahsiyetlerden biri Ahmet Yesevî'dir. Ahmet Yesevî'nin hikmetleri incelendiğinde, onun herhangi bir mezhebin taraftarlığını ve savunuculuğunu yapmadığı, sadece hakikatlerini anlatma gayesiyle Kur'an'ı merkeze aldığı, mezhepler üstü bir din anlayışına sahip olduğu açıkça görülmektedir.⁶⁵ Osmanlı medreselerinde ilim tahsil etmiş, İslam'ın evrenselliğini ve fitrata uygunluğunu kavramış, sosyal değişimin farkında ve çağı yakalamış büyük bir âlim olan Elmalılı Hamdi Yazır da din anlayışı bakımından mezhepler üstü bir yaklaşıma sahiptir.⁶⁶

Onat'a göre bizler de günümüzde mezhepler üstü bir yaklaşımla İslam'ı doğru anlayabiliriz. Ancak bunun yolu yukarıda ifade ettiğimiz üzere Kur'an'ı merkeze almak, Hz. Muhammed'i yeniden ve doğru bir şekilde anlamaktan geçer. Mezheplerin koyduğu kalıpların dışına çıkabildiğimiz, dine ve hayata mezheplerin penceresi haricinde de bakabildiğimiz, Hz. Muhammed'in mesajındaki özgürlüğü ve yaratıcılığı fark ettiğimiz zaman yeni bir uygarlık yolunda ilerlemeye başlayabiliriz.⁶⁷

Müslümanlar bu yeni uygarlık yolunda hak ettikleri yeri edinmek, insanlığın geleceğinde söz sahibi olmak istiyorlarsa aklı ve eleştirel metodu bütün alanlarda hâkim kılarak mezhepler üstü bir yaklaşımla din anlayışlarını gözden geçirmek, İslam'ı Kur'an ekseninde, bilimsel yöntemlerle yeniden anlamak ve yorumlamak zorundadırlar.⁶⁸ Müslümanlar artık mezheplerin beşerî yapılanmalar olduğunu, İslâm'la özdeşleştirilemeyeceğini kavramak yani bu meselelerde mezhepler üstü düşünmek suretiyle taassuba dayalı yaklaşımların ve birbirlerini tekfir etmelerinin hiçbir anlamı

⁶⁴ Onat, "Çorum Aleviliği Üzerine", 1090-1091; a.mlf, "Küreselleşme ve Mezheplerüstü Düşünmek", *Global Strateji* 1/2 (2005), 45.

⁶⁵ Onat, "Hacı Bektaş Veli'nin Din Anlayışındaki Evrensel Boyut ve Bazı Düşünceler", 44.

⁶⁶ Onat, "Elmalılı Hamdi Yazır'ın Din Anlayışı ve Mezheplere Bakışı", 150.

⁶⁷ Hasan Onat, "Hz. Muhammed'i Anlamada Yöntem", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002), 55-56; a.mlf, "Küreselleşme ve Mezheplerüstü Düşünmek", 35.

⁶⁸ Hasan Onat, "İslam'da Yeniden Yapılanma Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi -Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan Özel Sayısı-* (1999), 198.

olmadığını görmelidirler. Zira Kur'an, Müslümanları birlik ve beraberliğe davet etmektedir.⁶⁹

Fakat maalesef günümüzde İslâm ülkelerinde fundamentalizm, radikalizm/köktendincilik gibi tartışmalı kavramlarla ifade edilen fanatik eğilimlerin varlığı inkâr edilemez bir gerçektir. Bu anlayışlar sebebiyle İslâm coğrafyasında karşıtlık ve çatışmaların sonu gelmemektedir. İslâm dini hakkındaki bilgi eksikliğinin bu tarz eğilimlere fırsat verdiğini düşünmek herhalde yanlış olmayacaktır. Müslüman dini hakkında doğru bilgiye sahip olduğunda şiddete dayalı ortaya çıkan tepkisel tavırlar yerini akılcı, tutarlı tavırlara bırakacak, insanları ötekileştiren, bölen, parçalayan bir din anlayışı da yerini birleştiren, bütünleştiren, kaynaştıran, insanları mutluluğun zirvesine taşıyan bir din anlayışına bırakacaktır.⁷⁰ Bu nedenle, bilgi çağını yaşamakta olan Müslümanlar, mezhep olgusunu yeniden değerlendirmek ve entelektüel düzeyde mezhepler üstü düşünmek zorundadırlar. Mezhepler üstü düşünmek, hür düşüncüyü ve özgürlüğü ön plana çıkaracak, çağın ve 14 asırlık İslâmî birikiminin eleştirel bir gözle ve özgürce yeniden okunmasını sağlayacaktır.⁷¹

2.3. İnsan Unsurlu Merkezi Almak

Onat'a göre mezheplerin ortaya çıkışında ve dini görüşlerin farklılaşmasında birçok etken olmakla birlikte bunlar arasında en önemlisi insan unsurudur. Çünkü dinin merkezinde insan vardır, dini anlamaya ve yaşamaya çalışan insandır. Dolayısıyla mezheplerin nasıl ortaya çıktığını doğru anlayabilmek için birey ve toplum açısından insan unsurunun önemini doğru tespit etmek gerekir. İnsan devre dışı bırakıldığında, mezhepleri de doğru anlamak mümkün değildir.⁷²

Müslümanların mezhep çatışmasından kurtulabilmeleri için iki hususta bilgiye ve üst düzey bilince ihtiyaçları vardır. Birincisi, birey bilincini öne çıkarma ve İslâm'ın siyasi meseleleri insana bıraktığı hususudur. İman konusunda tek belirleyici bilgi kaynağı Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân iman, sorumluluk ve ahiret konusunda bireyi esas almakta toplu bir iman anlayışı ortaya koymamaktadır. Hiç kimse bir başkasını neye nasıl inanması gerektiği konusunda zorlayamaz. Hiç kimse bir başkasının günahını çekemez. Zerre kadar hayır işleyen de kötülük yapan da karşılığını görecektir. Hak eden ve Allah'ın rızasını

⁶⁹ Hasan Onat, "XVIII. Asırda Sünni-Şii İttifak Arayışları Üzerine" (Erişim 29 Mayıs 2021).

⁷⁰ Onat, "Şiilik ve Siyaset Kavramı", 122.

⁷¹ Onat, "Şiilik ve Siyaset Kavramı", 120; a.mlf. "İran İslam Devrimi ve Şiilik", 247.

⁷² Onat, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", 417.

kazanan cennete gidecek, etmeyen gidemeyecektir. Ancak bu konuda karar sadece Allah'a aittir. Mezhep, cemaat veya tarikat eliyle cennete toplu rezervasyon mümkün değildir. İslâm dini siyasi meseleleri insana bırakmıştır. Biz bunu kavrayabilirsek, o zaman dinin siyasilerin elinde oyuncak olmasından kurtarılmasını sağlayabiliriz. Bunun için de İslâm'ın hür irade ve özgürlüğe verdiği değeri tekrar yaşanır hale getirmek gereklidir. Bugün İslâm dünyasının pek çok ülkesinde Müslümanların özgürce düşünüp yanlışa yanlışı diyememektedir. Böyle bir ortamda hak ve hakikatin hâkim olup ayrılık, çatışma ve kavgaları ortadan kaldırabilmesi de imkansızdır.⁷³

2.4. Doğru Bir Tarih İnşası

Geçmiş ve tarih, zaman zaman yanlışı bir şekilde birbirinin yerine kullanılan ancak birbiriyle örtüşmesi mümkün olmayan kavramlardır. Geçmiş, bugüne göre geride kalmış olan zaman, geride kalan her şey, yaşananların, olup bitenlerin tamamı olarak tanımlanabilir. Tarih ise geçmişte yaşanan olaylar ve olaylar arasındaki ilişkileri anlama çabasının ürünüdür ve genellikle bilgi, belge ve bulgulara dayalı olarak meydana gelen bir inşadır. Dolayısıyla tarih olarak bildiğimiz belirli bir hadise veya zaman dilimiyle ilgili bilgiler, asla geçmişte olup bitenlerin tamamı değildir. Geçmişini yeniden yaşamak veya değiştirmek mümkün değildir fakat geçmiş hakkındaki anlatım ve aktarımlarımız, düşüncelerimiz, anlayışlarımız her zaman diliminde yeniden inşa edilebilmektedir. Bunu insan belleğinin işleyiş biçimiyle izah etmek mümkündür. Belleğimiz, yaşadığımız her şeyi, zihnimize mevcut anlam çerçevelerine uygun olarak, yorumlayarak kaydeder. Mesela geçmişte yaşanan ve orada bulunan onlarca insanın şahit olduğu bir hadise, daha sonra şahitlerden her birinin bazen birbirinden çok farklı anlatımları olarak kayda geçebilmektedir. Tarih de aynen böyle oluşmaktadır.⁷⁴

İşte bu nedenle Mezhepler, sosyal, tarihi, siyasi ve dini olayları tamamen kendi bakış açılarına göre değerlendirerek olduğunun dışında göreceli bir tarih inşasına kayabilmektedir. Bunun örneklerine çok erken devirlerden itibaren rastlamak mümkündür. Mesela İslâm'ın erken dönemiyle ilgili en azından üç farklı tarih inşası olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar Hâricî, Şîî ve Sünnî tarih algılarıdır. “*Hüküm ancak Allah'a aittir*” sloganıyla Müslümanlardan ayrılan Hâricîler, Hz. Ebu Bekir ve Ömer dönemlerinde İslâm'ın ideal manada uygulandığı ve yaşandığını düşünürken Hz. Osman'ı ikinci

⁷³ Onat, “İran İslam Devrimi ve Şîilik”, 247; a.mlf., *Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 131.

⁷⁴ Onat, “İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şîî-Selefi Kutuplaşması”, 529; Onat, “İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği”, 17.

altı yıllık, Hz. Ali'yi de Tahkim'den sonraki icraatları sebebiyle tekfir ederler. Hâriciler, ilk dönemdeki siyasi ve dini hadiseleri çok sığ bir anlayışla yorumlamaları, bu sebeple sadece kendilerini Müslüman olarak görmeleri, kendi penceresinden yapılan bir tarih inşasının İslâm toplumunu nasıl parçalayabileceğinin bir örneği olarak karşımızdadır. Şîa'nın imamet iddiasını ispatlayabilmek için Hz. Ali'nin Allah'tan ve Peygamber'inden gelen imamet hakkının önceki halifeler tarafından gasp edildiğini ileri sürmesi, Gadir Hum⁷⁵ ve Kirtâs olaylarını Müslümanlardan çok farklı bir tarzda değerlendirmesi tarihin geriye doğru işletilmesi ve yeniden inşasının bir ürünüdür. Ehl-i Sünnet ise Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn olarak vurgu yaptığı dört halife dönemini İslâm'ın en ideal zaman dilimi olarak kabul eder ve hilafet sıralamasının aynı zamanda fazilet sıralaması olduğuna inanır. Görüldüğü gibi her mezhebin, kendine göre, çoğu zaman gerçeklerle uyuşmayan bir tarih telakkisi ve din anlayışı vardır. İslâm'ın erken dönemiyle ilgili olarak birbirinden büyük ölçüde farklı tarih algılarının olması Müslümanların birlik ve beraberliğinin sağlanması, İslâm ortak paydasında buluşmalarının önündeki en önemli engellerdendir. Bu nedenle, Müslümanların ilk zamanlardan itibaren farklı mezheplere ayrılmasının ve daha sonra mezhepler arası çatışmalarının baş göstermesinin temelinde yatan etkenlerden birisinin kendine göre tarih inşası olduğunu, dolayısıyla her grubun kendi tarih inşası üzerinden İslâm'ı kendi tekeline almaya çalıştığını söylemek mümkündür.⁷⁶

Müslümanların farklı din anlayışları sebebiyle karşı karşıya kaldıkları çatışmaları sona erdirmeleri ve aralarındaki problemlere sağlıklı çözümler üretebilmelerinin ilk ve en önemli şartı doğru bilgiye sahip olmalarıdır. Olay ve olguları ancak doğru bilgi ile anlayabiliriz. Müslümanlar tarih algılarındaki çarpıklığı görmeli, tarih konusunda sağlıklı bir bilinç oluşturmak için çalışmalıdır.⁷⁷ Hz. Peygamber ve Sahabe döneminin anlaşılması için de bu dönemle ilgili doğru bilgiye dayalı müşterek bir tarih anlayışına ulaşılması gerçekten önemli ihtiyaçtır.⁷⁸ Çünkü geleceğe güvenle bakmak isteyen toplumlar, geçmişin birikiminden yararlanabilmek ve inşa edilmiş tarihin olumsuz yönlendirmelerinden kurtulmak için geçmiş fikir-hadise,

⁷⁵ Onat'ın Gadir Hum hadisesiyle ilgili tespit ve değerlendirmeleri hakkında detaylı bilgi için bk. Hasan Onat, *Emeviler Devri Şîi Hareketleri ve Günümüz Şîiligi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 22-26.

⁷⁶ Onat, "İslam'da Yeniden Yapılanma Üzerine", 202, 205; a.mlf., "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şîi-Selefi Kutuplaşması", 529-530; a.mlf., "Hz. Muhammed'i Anlamada Yöntem", 55.

⁷⁷ Onat, "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şîi-Selefi Kutuplaşması", 528.

⁷⁸ Onat, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 17.

zaman-mekân irtibatına önem vererek doğru anlamak zorundadır.⁷⁹ Bunu yapabilmeyenin yolu, tarihi tabulaştırmamak, tarihe eleştirel bir açıdan bakabilmektir.⁸⁰ Eleştirel bir yaklaşımla 14 asırlık birikimi yeniden okuyacak olursak dinin rahmet boyutunu ortaya çıkardığımız gibi kardeşlik, barış gibi unsurlarını da hayata geçirebiliriz.⁸¹

SONUÇ

İslâm Mezhepleri ve Müslümanlar arası ilişkiler konusunda Onat'ın görüşlerine ilk bakıldığında geleceğe dair olumsuz bir kanaatin hâkim olduğu düşünülebilir. Ancak bize göre Onat, pembe bir tablo çizerek sorunların ve gerçeklerin üzerinin örtülmesinin meselelerin halline bir katkı sunmayacağını, bilakis yarayı tedavi etmek için öncelikle içerideki mikrobun dışarı atılması gerektiğine inanmaktadır. Dolayısıyla Onat'ın amacı öncelikle bir durum tespiti yapmak ve isabetli teşhisler üzerinden doğru bir tedavi uygulayabilmektir. Onat'ın bu konudaki tespit ve çözüm önerileri konusunda ulaştığı sonuçları aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

Dini konulardaki yorum farklılıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkan mezhepler, zamanla taraftarlarınca dinin kendisi olarak kabul edilmeye başlanmış ve bu yaklaşım, Müslümanlar arasında ayrılıkların, husumetlerin ve çatışmanın kaynağı olmuştur. İslâm coğrafyasının hemen her yerinde Müslümanlar arasında yaşanan sorunların ardı arkası gelmemektedir. Özellikle son birkaç asırda âdeta ciddi bir kimlik bunalımına sürüklenen Müslümanlar sebebiyle İslâm coğrafyası, dünyada etnik, dinsel ve mezhebi çatışmaların merkez üssü haline gelmiştir. İslâm dünyası günümüzde bugüne kadar hiç görmediği bir tehlikeyle, kolayca yayılabilecek bir mezhep çatışması ihtimaliyle karşı karşıyadır.

Sadece Irak, Suriye ve Ortadoğu'da 30-40 yıllık yakın bir zaman diliminde yaşananlara bakıldığında bile Müslümanların çok ciddi ve sıkıntılı bir süreçten geçtiği, mezhep farklılıklarının çatışma aracı haline getirilerek Müslüman halkların birbirine karşı kin ve düşmanlığa sevk edildiği, bu sebeple başta Suriye ve Irak olmak üzere Müslümanların yaşadığı her yerde kan ve gözyaşının hiçbir zaman dinmediği görülmektedir. Diğer İslâm ülkelerinde de durum çok farklı değildir. Arap Baharı sonrası Ortadoğu ve Körfez bölgesindeki bazı İslâm ülkelerinde mezhep kaynaklı çatışmalar fiilen

⁷⁹ Onat, "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'i-Selefi Kutuplaşması", 531-532; a.mlf., "Şiilik ve Siyaset Kavramı", 121-122.

⁸⁰ Onat, "Şiilik ve Siyaset Kavramı", 122.

⁸¹ Onat, "Şiilik ve Siyaset Kavramı", 127.

devam etmektedir. Yüzlerce binlerce insan, sırf farklı mezheplerden oldukları için veya mezhep temelli iktidar savaşları neticesinde hayatını kaybetmektedir.

İslam mezhepleri ve Müslümanlar arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen bazı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunların belki de en önemlisi mezheplerin beşerî oluşumlar olduğunun unutulup din yerine konulması, yani mezhebin din ile özdeşleştirilmesidir. Oysa mezhepler dinin kendisi değil yorumu ve anlaşılma biçimidir. Mezheplerin dinin kendisiymiş gibi algılanması beraberinde başka sorunları da getirmektedir. Zira İslâm düşüncesine bir zenginlik katan farklı görüşlerden yararlanılması imkânsız hale gelmekte, yeni arayışların, yeni düşüncelerin önü kapanmaktadır. Fikhî mezheplerde bu sorun içtihat mekanizmasıyla kısmen aşılabilir. Mezhepler ve benzeri dinî yapılardaki hiyerarşi ve liderle ilişkiler, bireysel özgürlüğü ve sorgulamayı imkânsız kılmakta, kayıtsız şartsız teslimiyeti öne çıkarmaktadır. Bunun sonucunda, mezheplerin ilk dönemlerinde ortaya çıkan ve mezhebin görüşlerini savunan âlimlerin dini konulardaki düşünce ve yorumları mutlak hakikat olarak kabul edilmekte, “Onların sözünün üstüne söz söylenemez!”, “Sen onlardan daha mı iyi bileceksin!” şeklindeki ilmi ve mantıksal hiçbir temeli olmayan söylemlerle akıl ve düşünme devre dışı bırakılarak İslâmî düşünce donuklaştırılmakta, evrensel ve bütün çağlara hitap eden bir din olan İslâm birkaç asırlık bir zaman dilimine hapsedilmektedir.

İslâm Mezhepleri ve Müslümanlar arasındaki mezhebi problemlerin kaynaklarından biri de 73 Fırka Hadisi olarak meşhur rivayetin yanlış anlaşılmasıdır. Müslümanlar yüzyıllar boyunca Hadiste geçen mezheplerin sayısı ve Fırka-yı Nâciye ifadesi dolayısıyla sadece kendilerinin hak, diğer mezheplerin bâtıl olduğu şeklinde bir yanılgıya düşmüş, Dört Hak Mezhep kavramı üretilerek belirli mezheplerin dışındaki bütün görüşler reddedilmiş ve müntesipleri de İslâm dairesinin dışına çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımların Müslümanları götürdüğü çıkmaz sokaklardan biri de tekfirciliktir. Sadece kendi mezhebini hak, diğer tüm mezhepleri bâtıl olarak gören din anlayışları, kendilerinden olmayan veya kendileri gibi düşünmeyenleri kolayca tekfir ederek İslâm’ın itikadî esasları olan Allah’a, Peygamber’e ve ahiret gününe inanarak Müslüman olduğu halde sadece görüş farklılıklarından dolayı İslâm dairesi dışına ittikleri Müslümanlarla aralarında derin uçurumlar oluşturmaktadır. Tekfirciliğin Müslümanları taşıdığı nihai nokta ise kendilerinden olmayanlar üzerinde şiddet ve terör eylemlerini meşrulaştırıcı bir zemin oluşturmasıdır.

Ben Müslümanım diyen insanların mevcut duruma kayıtsız kalması elbette düşünülemez. Başlıca çözüm önerilerinden biri

Müslümanların İslâm Ortak Paydası etrafında birleşmesidir. İslâm Ortak Paydası herhangi bir kimsenin inandığında kendisini Müslüman hissedeceği, İslâm'ın olmazsa olmazı olan çekirdek unsurları yani kurucu ilkeleridir. İslâm ortak paydası bilinci hâkim olduğunda mezheplerin beşerî oluşumlar olduğu gerçeği anlaşılacaktır, Mezhep çatışmaları ve dinin meşrulaştırma aracı haline getirilmesinin önüne geçmek mümkün olabilecektir.

Müslümanlar, mezhep olgusunu yeniden değerlendirmeli ve entelektüel düzeyde mezhepler üstü düşünmelidir. Mezhepler üstü düşünebilmek ise 14 asırlık İslâmî birikimi eleştirel bir gözle yeniden ele almakla olabilir. Dinin merkezinde insanın vardır, dini anlamaya ve yaşamaya çalışan insandır. Bu yüzden dini ve mezhebi meseleleri insan merkezinde ele almak gerekir. İlk dönemlerden günümüze yapılan hatalardan biri de göreceli bir tarih inşası ve her grubun/mezhebin/cemaatin kendi tarih inşası üzerinden İslâm'ı tekeline almaya çalışması, hadiseleri tek taraflı bir bakış açısıyla sadece kendi penceresinden değerlendirerek mezhebinin din anlayışını da bu tarih algısı üzerinden kurmasıdır. Öyleyse doğru bilgiye dayalı tarafsız bir tarih inşası, İslâm'ın doğru anlaşılması ve mezheplerin din anlayışlarının da sağlıklı bir zemin üzerine oturması için son derece önemli olmaktadır.

Müslümanların İslâm'ı ve Müslümanların ürünü olarak önümüzde duran muazzam kültürü yeniden keşfetmesinin zamanı gelmiştir. Kurtuluşun anahtarı yine Kur'ân'dadır. Dolayısıyla Müslümanlar, Yüce Allah'ın kitabını rehber almak, hayatlarını vahyin ışığında düzenlemek, birbirleriyle olan ilişkilerini Kur'ân'ın emrettiği model üzerinden yeniden tesis etmek durumundadırlar. Zira Yüce Allah Kur'ân'da geçmişî hatırlatarak Müslümanları birlik beraberliğe şöyle çağırılmaktadır:

“Ey inananlar! Allah'tan sakınılması gerektiği gibi sakının, sizler, ancak Müslüman olarak can verin. Toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın. Allah'ın size olan nimetini anın: Düşmandınız, kalplerinizin arasını uzlaştırdı da onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Bir ateş çukurunun kenarında idiniz, sizi oradan kurtardı. Allah doğru yola erişesiniz diye size böylece ayetlerini açıklar.”⁸²

KAYNAKÇA

Ahmetoğlu, Şahin. “İslam Mezhepleri Tarihi'nde Karizmatik Liderlik Anlayışı ve Hz. Ali Örneği”. *Milel ve Nihal* 7/3 (Aralık 2010), 167-188.

⁸² Âl-i İmrân 3/102-103.

- Bulut, Halil İbrahim. *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Dalkıran, Sayın. “Yetmişüç Fırka Hadisi ve Düşündürdükleri”. *Ekev Akademi Dergisi* 1/1 (Kasım 1997), 97-115.
- Dalkıran, Sayın. *Haricilikten Günümüze Ötekileştirme ve Şiddet*. İstanbul: OSAV Yayınları, 2019.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl (ö. 255/869). *es-Sünen*. thk. Nebîl Hâşim el-Ğamrî. Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 2013.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/889). *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.
- Fıġlalı, Ethem Ruhi. *Günümüz İslâm Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyât Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2011.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 273/887). *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaûti vd. 5 Cilt. y.y. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Kutlu, Sönmez. “İslâm Mezhepleri Tarihinde Usûl Sorunu”. *İslâmî İlimlerde Metodoloji/Usûl Mes'alesi I*. 391-440. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Kutlu, Sönmez. “İslam'ın Mezhepler Öncesi Tarihsel ve Toplumsal Gerçekliği Sorunu”. *Journal of Islamic Research* 29/2 (2018), 141-168.
- Kutlu, Sönmez. “Müslümanlar Arasında Barışı Tehdit Eden Mezhep Çatışmasının Temel Dinamikleri ve Çözüm Yolları”. *Dini Araştırmalar ve Küresel Barış -Sempozyum-*. Konya: Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yayınları, 2016, 169-193.
- Kutlu, Sönmez. *Çağdaş İslâmî Akımlar ve Sorunları*. Ankara: Fecr Yayınları, 4. Basım, 2016.
- Kutlu, Sönmez. *Güncel Dini-Siyasî Meseleler Üzerine Yazılar*. Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- Kutlu, Sönmez. *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2. Basım, 2002.
- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2008.
- Makdisî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed (380/990). *Ahsenu't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlîm*. Kahire: Mektebetu Medbûli, 3. Basım, 1991.
- Onat, Hasan. “Çorum Aleviliği Üzerine”. *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyum*. haz. Mehmet Mahfuz Söylemez vd. 2/1083-1091. Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları, 2008.
- Onat, Hasan. “Dinsel Terörle Baş Etmede Dinlerarası İşbirliğinin Önemi”. 38. *Icanas (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika*

- Çalışmaları Kongresi) Bildiriler*. 1/411-420. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2008.
- Onat, Hasan. "Elmalılı Hamdi Yazır'ın Din Anlayışı ve Mezheplere Bakışı". *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*. 140-151. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Onat, Hasan. "Hacı Bektaş Veli'nin Din Anlayışındaki Evrensel Boyut ve Bazı Düşünceler". *Kadri Eroğan Hacı Bektaş Veli Armağanı*. 37-48. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 1997.
- Onat, Hasan. "Hz. Muhammed'i Anlamada Yöntem". *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*. 47-56. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002.
- Onat, Hasan. "Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak". *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*. haz. Mahfuz Söylemez. 61-66. Çorum: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2007.
- Onat, Hasan. "İran İslam Devrimi ve Şiilik". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*. 6/2 (Güz 2013), 223-256.
- Onat, Hasan. "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği". *İlahiyat Akademi Dergisi* 5 (2017), 11-36.
- Onat, Hasan. "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'i-Selefi Kutuplaşması". *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*. ed. Ahmet Kavas. 525-551. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Onat, Hasan. "İslam'da Yeniden Yapılanma Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi -Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan Özel Sayısı-* (1999), 197-207.
- Onat, Hasan. "Küreselleşme ve Mezheplerüstü Düşünmek". *Global Strateji*. 1/2 (2005), 31-45.
- Onat, Hasan. "Mezhep Kavramı ve Mezheplerin Doğuş Sebepleri". *Oş İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2004), 7-23.
- Onat, Hasan. "Mezhep Sorununu Doğru Anlamak". *İslam'ın Hakikati ve Mezhep Sorunu*. ed. Mehmet Evkuran 97-99. Ankara: Anadolu İlahiyat Akademisi Yayınları, 2016.
- Onat, Hasan. "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", *1. Kur'an Sempozyumu Tebliğler-Müzakereler*, haz. Mehmet Akif Ersin vd. 415-439. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994.
- Onat, Hasan. "Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler". *Journal of Islamic Research* 29/2 (2018), 169-192.
- Onat, Hasan. "Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicrî Asır)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (1997), 79-118.
- Onat, Hasan. "Şiilik ve Siyaset Kavramı". *Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye'de Din Hizmetlerinin Yeniden Yapılanması*

- Uluslararası Sempozyumu*. 120-131. İstanbul: Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1998.
- Onat, Hasan. "XVIII. Asırda Sünni-Şii İttifak Arayışları Üzerine". Erişim 29 Mayıs 2021. <http://www.hasanonat.net/index.php/93-xviii-as-rda-suenni-sii-ittifak-aray-slar-uezerine>
- Onat, Hasan. "Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi". *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*. 123-157. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 1993.
- Onat, Hasan. *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Onat, Hasan. *İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Onat, Hasan. *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003.
- Öz, Mustafa. *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Basım, 2009.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (279/892). *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. 5 Cilt. Mısır: Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebi, 2. Basım, 1975.
- Topaloğlu, Fatih. "Eski İran'daki Yarı Tanrı-Kral Anlayışının Şii İmamet İnancına Etkisi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (Eylül 2016), 72-81.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Tekfir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/350-356. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Yıldız, Harun. "Hâricilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*. ed. Mehmet Saffet Sarıkaya – Mehmet Ümit. 33-49. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.

SUMMARY

Islamic sects have emerged due to different interpretations on religious issues. Over time, sects began to be accepted as religion itself, and this approach led to divisions and conflicts among Muslims. Today, the problems experienced among Muslims in almost every part of the Islamic geography do not come to an end. Muslims have been experiencing a serious identity crisis, especially in the last few centuries. Therefore, the Islamic geography is the center of ethnic, religious and sectarian conflicts.

Muslims are faced with a danger that they have never encountered before, the possibility of a sectarian conflict that can easily spread. When we look at the recent events in Iraq, Syria and the Middle East, it is seen that Muslims are going through a very serious and troublesome process. By turning sectarian differences into a means of conflict, Muslim peoples are driven to hatred and hostility towards each other. For this reason, blood and tears never cease wherever Muslims live, especially in Syria and Iraq. The situation is not very different in other Islamic countries too. After the Arab Spring, sectarian conflicts continue in some Islamic countries in the Middle East and the Persian Gulf region. Thousands of people die just because they are from different sects or because of sectarian-based power wars.

There are some approaches that negatively affect the relations between Islamic sects and Muslims. Perhaps the most important of these is to forget that sects are human formations and replace them as religion. However, sects are not the religion itself, but its interpretation and understanding. Perceiving sects as religion itself brings with it other problems. It becomes impossible to benefit from different views that enrich Islamic thought. New quests and new ideas are blocked.

Hierarchies and relations with leaders in sects and similar religious structures make individual freedom and questioning impossible, and absolute submission is required. As a result, the thoughts and interpretations of the scholars, who emerged in the early periods of the sects and defended the views of the sect, are accepted as the only truth, the mind and thinking are disabled, the Islamic thought is dulled, and Islam, which is a universal religion that appeals to all ages, is imprisoned for a few centuries.

One of the mistakes made from the earliest times to the present is the construction of a relative history and the monopolization of Islam by each sect through its own history construction. It is not correct to evaluate the events from a one-sided point of view only from his own perspective and to establish the religious understanding of the sect through this perception of history. The construction of an impartial history based on accurate information is extremely important for a

correct understanding of Islam and for the religious understanding of the sects to sit on a healthy ground.

One of the sources of sectarian problems between Islamic Sects and Muslims is the misunderstanding of the famous narration as the 73 Sects Hadith. For centuries, Muslims have made a mistake by thinking that only they are right and other sects are wrong because of the number of sects and the expression Al Firqah An Najiyah in the Hadith. By producing the concept of Four Haq Sects, all views other than certain sects were rejected and their followers were tried to be excluded from the circle of Islam.

One of the dead ends that these approaches lead Muslims to is takfirism. The understanding of religion, which sees only its own sect as true and all other sects as false, easily denotes excommunication those who do not think like it. Those who say that they are Muslims by believing in Allah, the Prophet and the Hereafter, which are the basic beliefs of Islam, are excluded from Islam because they think differently about some other religious issues. The final point that takfirism takes Muslims is that it creates a ground that legitimizes acts of violence and terrorism on those who are not among them.

Of course, it is unthinkable for people who say they are Muslims to be indifferent to the current situation. The first thing to do is for Muslims to unite around the Common Denominator Islam. The Common Denominator Islam is the core elements of Islam, that is, its founding principles, that anyone will feel Muslim when they believe. When the consciousness of the common denominator Islam prevails, the fact that sects are human formations will be understood, and it will be possible to prevent sectarian conflicts and making religion a means of legitimation.

Muslims should reevaluate the perception of sects and think beyond sects at an intellectual level. Thinking beyond the sects can be achieved by reconsidering 14 centuries of Islamic knowledge with a critical eye. Man is at the center of religion. He is a person who tries to understand and live religion. Therefore, it is necessary to deal with religious and sectarian issues in the center of humanity. It is time for Muslims to rediscover Islam and the great culture that lies before us as the product of Muslims. The key to salvation is again in the

Qur'an. Muslims have to take the book of Almighty Allah as their guide, organize their lives in the light of revelation, and re-establish their relations with each other on the model ordered by the Qur'an.

In the Qur'an, Almighty Allah reminds Muslims of the past and calls them to unity:

“O believers! Be mindful of Allah in the way He deserves, and do not die except in ‘a state of full’ submission ‘to Him’. And hold firmly to the rope of Allah¹ and do not be divided. Remember Allah’s favour upon you when you were enemies, then He united your hearts, so you -by His grace- became brothers. And you were at the brink of a fiery pit and He saved you from it. This is how Allah makes His revelations clear to you, so that you may be ‘rightly’ guided.” (Ali ‘Imran 3/102-103)